

LIETUVOS FILOSOFŲ DARBAI RUSŲ KALBA

Novosibirsko knygų leidyklos išleistame filosofijos straipsnių rinkinyje *Šiuolaikinė Lietuvos filosofija* yra šešiolikos Lietuvos filosofų straipsniai rusų kalba¹. Tai, ko gera, pirmasis toks galimas Lietuvos filosofų „žygis į Rytus“ po antrojo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, ir dauguma vyresnio amžiaus knygos autorių tikriausiai buvo (ne)maloniai nustebę, kad rašyti rusų kalba yra gerokai atpratę. Novosibirskas – pripažintas Rusijos akademinio gyvenimo centras, bet neišlepintas tarptautinio dėmesio ir šlovės, kaip Sankt Peterburgas ar Maskva, todėl džiugu, kad būtent Novosibirske taip solidžiai pristatoma šiuolaikinė Lietuvos filosofija. Belieka tikėtis, kad straipsnių rinktinė sulauks pelnyto Rusijos skaitytojų dėmesio.

Šešiolikoje Lietuvos filosofų straipsnių pateikiama Lietuvos šiuolaikinės filosofijos problematikos – žmogaus ir jo pasaulio apmąstymo – perspektyvų panorama: hermeneutinė, fenomenologinė, analitinė, pozityvistinė, pomoderni, etinė, estetinė, politologinė, sociologinė.

Rusija ir Lietuva išgyvena didelių permainų metą. Tai, kad Lietuvos filosofai kviečia savo kolegas Rusijoje diskusijai esminiais žmogaus būties ir egzistencijos klausimais, liudija Lietuvoje vykstant ne tik ekonomines ir politines per-

mainas, bet ir brandų mūsų intelektualų gebėjimą analizuoti pamatinius tokių dinamiškų procesų aspektus ir problemas.

Šiandien tiek daug kalbama apie kultūrų dialogo būtinybę, kad per tas kalbas dažnai pamirštamas pats dialogo turinys. Dialogas prasideda *kito* ir *kitokio* supratimu ir baigiasi supratimu, atsiveriančiu nauju, platesniu supratimo erdvės horizontu. Supratimas neįmanomas be susikalbėjimo, šiuo tikslu ir išleista Lietuvos filosofų darbų rinktinė rusų kalba, tačiau tikram supratimui nepakanka tik susikalbėjimo – supratimo horizontas driekiasi už kalbos ribų.

Knyga pradedama garsiausio Lietuvos filosofo Arvydo Šliogerio straipsniu *Sokrato mįslė* apie garsiausią Vakarų filosofijos istorijoje figūrą ne tik todėl, kad profesorius yra geriausiai žinomas ir rusų kolegoms, bet dar ir todėl, kad savo straipsnyje autorius analizuoja Sokrato egzistencinę poziciją kalbos ir nekalbinės realybės atžvilgiu, kaip absoliučią ironiją, kaip savęs kreiptį į absoliučią laisvę, atsiveriančią balansuojant ant metafizinių ašmenų briaunos pozityviu negatyvumu tiek kalbos, tiek nekalbinės realybės vertingumo atžvilgiu.

Pozityvaus negatyvumo temą plėtoja Skirmantas Jankauskas straipsnyje *Sofistai ir esybės problema*. Straipsnio autorius demonstruoja, kaip logikos priemonėmis garsus antikos sofistą Gorgiją diskredituoja nusistovėjusias graikų filosofines pažiūras ir tokiu negatyviu būdu

¹ *Современная литовская философия: Сборник философских статей*. Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 2004.

bando įtvirtinti naują sofistų aksiologinę poziciją – kiekvienos individualios nuomonės reikšmingumo pripažinimą. To paties tikslo, bet pozityviomis priemonėmis, skelbdamas savo garsų „žmogaus kaip visų daiktų mato“ principą, siekia ir kitas garsus sofistas Protagoras. Pasielkdamas dviejų šiandien žinomiausių sofistų – Gorgio ir Protagoro – teorinį palikimą straipsnio autorius aptaria jų indėlį į žmogaus ir pasaulio santykio pažinimo, to pažinimo turinio teisingumo ir vertingumo kriterijų pasirinkimo, loginių pažinimo ir tiesos formų funkcionalumo problematikos sklaidą antikinėje filosofijoje.

Arūnas Sverdiolas taip pat tyrinėja supratimo, tik jau kaip komentavimo ir interpretavimo, problemą kūrybos–gamybos, supratimo–įpratimo, gelmės–paviršiaus priešpriešų kontekste. Straipsnyje *Amatininko, menininko, mąstytojo dirbiny*s autorius aptaria šias problemas interpretuodamas M. Heideggerio estetikos idėjas.

Straipsnyje labai gražiu pavadinimu – *Pasaulis kaip poetinė knyga* – Tomas Kačerauskas analizuoja dar vieną supratimo problemos briauną – žmogaus pasaulyje prasimanytas išmonės ir tikrovės yra labai susiję. Išanalizavęs Aristotelio ir Platono poetikos skirtumus, autorius savo preferencijas skiria aristotelinei tradicijai. Remdamasis ja ir jos refleksija M. Heideggerio kūryboje, autorius siūlo skirti poetinę, horizontalią, ir idėjinę, vertikalią, pasaulėžiūrą ir pripažinti, kad išmonės neniekinantys poetinis pasaulio supratimas atveria etinį žmogaus pasaulio horizontą, neabejotinai jį praturtindamas, išplėsdamas ir suvienydamas, todėl autorius siūlo taikyti vienodą – egzistencinį – supratimo kriterijų ir taip nugalėti dirbtinai atsiradusią išmonės–tikrovės dichotomiją.

Jekaterina Lavrinec straipsnyje *Kasdienybės struktūrų fragmentacijos klausimu: virtualios au-*

tobiografijos visiškai netikėtu aspektu (kaip ir dera jauniausiai šios knygos autorių kolektyvo narei) analizuoja T. Kačerausko straipsnyje panaudotą pasaulio kaip knygos metaforą. T. Kačerauskas siūlo pasaulio supratimo dichotominių priešstatų įveikimo kelius, o J. Lavrinec, aptardama naują realybės rūšį – virtualią realybę – ir joje gimstančias naujas viešumo formas – virtualius dienoraščius, – teigia, kad virtuali realybė kaip hiperrealybė gimdo naujas pasaulio supratimo formas, kurių skiriamasis bruožas – suplėšyta, klipo principu gyvuojanti supratimo struktūra; pastarojoje nebelieka vietos dichotomijoms realu–prasimanyta, aš ir virtualaus dienoraščio herojus etc. Netiesinis žmogaus ir pasaulio supratimas reikalauja susitaikyti su neišvengiamu tokio supratimo fragmentiškumu ir nenuoseklumu, pripažinti tokio supratimo adekvatumą besikeičiančiai tikrovei.

Albinas Plėšnys taip pat aptaria tiesinį ir netiesinį supratimo modelius, tik jau visai kitoje – mokslo filosofijos – probleminėje plotmėje, kurioje kol kas dar sunkiai išivaizduojamas mokslo struktūros ir plėtros organizuotos klipo principu modelis (nors tokių mokslo organizacijų ir plėtros procesų interpretacijos bandymų jau esama pomodernioje literatūroje). Straipsnyje *Apie mokslo filosofijos metodologinio statuso paieškas* A. Plėšnys lygina dvi tradicines mokslo filosofijos mokyklas – normatyvinę ir deskriptyvinę. Būtent normatyvinės mokslo filosofijos „įdarbintas“ tiesinis formaliomis loginės mokslo istorijos analizės priemonėmis kuriamas progresistinis mokslo raidos supratimo modelis sulaukia daugiausia autoriaus kritikos, nors kliūva ir deskriptyvinės mokslo filosofijos mokyklos atstovams. A. Plėšnys kritikuoja jų nuostatą, kad mokslas yra autonomiškas ir plėtodamasis pats sau sukuria ontologines ir vertybines nuostatas. Pagrindinė autoriaus išvada – mokslo plėt-

ra vyksta ne kaip paradigmu ar mokslinių tyrimu programų kaitos procesas, – tai bendresnių metafizinių-mokslinių programų kaitos procesas.

Straipsnyje *Pozityvizmo konstitutyviniai principai ir jo vystymosi etapai* Evaldas Nekrašas kviečia skaitytojus į pozityvizmą pažvelgti naujai. Autorius nurodo, kad pozityvizmas dažniausiai suprantamas remiantis stereotipinėmis jo charakteristikomis, kurios nebeatspindi šios filosofinės krypties dviejų šimtų metų plėtros istorijos. Autorius radikaliai peržiūri ir pozityvizmo filosofijos chronologines ribas, atskaitos tašku siūlydamas laikyti Davido Hume'o kūrybą, be to, straipsnyje aptariamos keturios pozityvizmo raidos stadijos ir septyni svarbiausi principai, kuriuos pasitelkus galima kalbėti apie nuolatinę, tačiau struktūruotą, pasižyminčią vidine darna ir sistemiškumu pozityvistinės filosofinės minties sklaidą ir plėtrą.

Marius Povilas Šaulauskas straipsnyje *Tematinė ir metodologinė analitikos tipologija analitikos ir hermeneutikos kontroversijos kontekste* sugrįžta prie savo rusų kalba ankstyvoje jaunystėje rašytoje daktaro disertacijoje nagrinėtų problemų. Įvairias analitines teorijas M. P. Šaulauskas siūlo tipologizuoti žvelgiant iš retrospektyvinės metafilosofinės perspektyvos. Retrospektyvinę metafilosofinę perspektyvą šiuolaikinėje Vakarų filosofijoje autorius siūlo suprasti kaip modernistinio diskurso analizę, besiremiančią analitikos ir hermeneutikos kontroversijos terminais, kurie padeda griežtai atskirti tematinę ir metodologinę analitinių teorijų rūšiavimo lygmenis. Tematinę analitinių teorijų tipologizacijos lygmenį straipsnio autorius pasiūlo „sluoksniuoti“ toliau ir išskirti dvi analitikas tematikos požiūriu: mokslo analitiką ir kalbos analitiką. Metodologinę analitikos tipologija, anot autoriaus, turi tripakopę struktūrą, kurią sudaro trys metodologinės platformos: sintaksės, semanti-

nė, pragmatinė. Akcentuodamas sinchroniškai polilogišką šių trijų metodologinių pozicijų santykį, M. P. Šaulauskas vis dėlto siūlo laikyti jas analitikos, suprantamos kaip modernistinis Vakarų filosofijos diskursas, kuris XX a. pradžioje įgavo filosofinės krypties pavidalą, plėtros etapis.

Žmogaus ir jo pasaulio supratimo problemą priešstato tarp *sub specie aeternitatis* ir *sub specie temporis* fenomenologinėje perspektyvoje aptaria Arūnas Mickevičius straipsnyje *E. Husserlis: fenomenologinis laiko specifikos ir struktūros tyrimas*. Autorius analizuoja E. Husserlio pasiūlytą fenomenologinės redukcijos metodą intertemporalinei pirminei sąmonei tirti ir jo taikymo rezultatus.

Tomas Sodeika straipsnyje *Kelios pastabos apie Imanuelio Kanto antropologiją* grąžina skaitytojus prie bandymo suprasti, kas yra žmogus *sub specie aeternitatis* ir *sub specie temporis* įtampos lauke, tik mąstymo ir patyrimo vienvės šiame straipsnyje ieškoma kitokiomis metodologinėmis priemonėmis. T. Sodeika analizuoja I. Kanto „pragmatinę“ antropologiją, kurią tasai priešstatė „fiziologinei“ antropologijai. Ši priešstata autoriaus nuolat palydima kitos I. Kanto pasiūlytos priešstatos – filosofijos „mokykline“ ir „pasauline pilietine“ prasme – lygiagretėmis. Ieškodamas atsakymo į klausimą, kaip derėtų klausti, „kas yra žmogus?“, kad šis klausimas taptų „filosofijos pasaulio pilietine prasme“ klausimu, T. Sodeika ypač akcentuoja šiandien tapusią daug aktualesne, negu I. Kanto laikais, išvadą, kad filosofija nustoja būti „mokykline“, kai nustoja būti „žinančiojo atžvilgiu eksteriorizuotu žinojimu“ (J. F. Lyotard) ir tampa formuojančiu – Bildung žinojimu (I. Kant).

Žmogaus racionalumo ribų ir sprendimų priėmimo procesų analizės skirtingų metodologinių prieigų lyginamajai analizei skirtas Zenono

Norkaus straipsnis *Sprendimų priėmimo euristikos: „racionalumo patologijų“ priežastis ar žmoniškosios veiklos ekologinio racionalumo pamtas?* Autorius aptaria garsaus amerikiečių mokslininko Nobelio premijos laureato Herberto Simono pasiūlytą perskyrą tarp substancionalaus ir procedūrinio racionalumo, lygina dvi konkuruojančias empirinių žmogiškojo racionalumo mokslinių tyrimų programas ar strategijas, besiremiančias Simono darbais: vienos euristikų tyrimų metodologinės programos autoriai (beje, taip pat Nobelio premijos laureatai) Danielius Kahnemanas ir Amonas Tversky's bando pagrįsti teiginį, kad euristikos yra kognityvaus elgesio „anomalijų“ arba „patologijų“ priežastys, o kitos metodologinės mokyklos atstovų vokiečių mokslininkų Gerdo Gigerenzerio ir Peterio Toddo tyrimų išvada priešinga: euristikos padeda priimti jei ne optimaliausius, tai bent jau adaptyvius sprendimus. Pastarosios metodologinės programos žodyne ypatingą svarbą įgauna „ekologinio racionalumo“ terminas, nurodantis į natūralios atrankos būdu besiformuojančius euristinių įrankių kompleksus, užtikrinančius optimalius konkrečioje socialinėje ir gamtinėje aplinkoje sprendimus. Išanalizavęs šias dvi metodologines racionalumo tyrimų programas, Z. Norkus išskiria tris skirtingas procedūrinio ir substancinio racionalumo priešstatos sampratas: procesas vs produktas, neteisinga, netiksli, bet pasiteisinanti, vs teisinga, tiksli procedūra, forma vs turinys (algoritmas vs euristika), tokia prasminė įvairovė liudija metodologinių programų raidos sunkumus, bet nesumenkina jų svarbos, teigia autorius.

Nijolės Lomanienės straipsnis *Taikomoji filosofija: filosofinio konsultavimo pagunda ir rizika* tikrai turėtų sulaukti daugiau dėmesio Rusijoje nei Lietuvoje, kadangi pas mus kol kas negirdėti esant nei privačių filosofinio konsultavi-

mo kabinetų, nei matyti skelbimų apie grupinės filosofinės terapijos seansus², o štai Rusijos filosofų draugijos ir Rusijos humanistinės draugijos pastangomis jau įkurtas ir veikia Praktinės filosofijos centras, vadovaujamas Levo Balašovo³, be to, internete mirga privačių filosofijos konsultantų skelbimai. Filosofijos kaip terapijos idėją Lietuvoje aktualizavo Jūratės Baranovos knyga *Etika: filosofija kaip terapija*, tačiau N. Lomanienės tyrimo objektas kiek kitoks: straipsnyje svarstomos individualaus filosofinio konsultavimo metodologinės ir praktinės problemos. Ši taikomosios filosofijos kryptis autorės kildinama iš helenistinės filosofijos tradicijos bei šių laikų egzistencinės etikos interpretacijos, susiejama su humanistine psichologija bei egzistencine psichoterapija. Tyrinėjimas skatina tvirtinti, kad filosofijos kaip terapijos samprata turi gero praktinio užtaiso, tačiau, taikoma naujosios praktikos, ji balansuoja ties rizikingos riba tarp teorinio svarstymo ir filosofijos komercializacijos bei filosofijos pavertimo psichinio gydymo surogatu.

Praktinės filosofijos problemos interdisciplinine perspektyva aptariamoms ir Romano Plečkaičio straipsnyje *Tolerantiškumo pagrindimas*, kuriame apibūdinami ne tik ontiniai ir pažintiniai, aksiologiniai ir socialiniai, bet ir biologiniai ir net loginiai tolerantiškumo pagrindai. R. Plečkaitis, pasinaudodamas laisvės ir tolerancijos paradokso analogija, pagrindžia ir tolerancijos ribas, aptaria pakantos pateisinimo klausimą, kuris iškilo po vieno kontroversiš-

² Nors Taikomosios etikos centras drašaus projekto pavidalu jau gyvuoja Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto dėstytojų ir magistrantų dėka, o magistrantai jau organizavo ir pirmąsias diskusijas pradėdami realizuoti taikomosios filosofijos projektą – atidarė filosofinę kavinę.

³ Вестник Российского философского общества, 2000, 3, с. 64–65.

kiausių praėjusio šimtmečio straipsnių tolerancijos tema – Herberto Marcuses'o *Represyvioji tolerancija* – ir galiausiai, aptardamas tolerancijos, kaip strateginio sprendimų priėmimo principo, klausimą, autorius analizuoja labai subtilius psichologinius tolerantiškumo niansus: ribą tarp tolerancijos ir ignorancijos, tolerancijos ir paniekos, tolerancijos ir atsisakymo nuo prievartos... Konstatuodamas nuolatinį tolerantiškumo stygių visuomenėje, R. Plečkaitis lieka optimistas: „Tolerancijos nėra kuo pakeisti, kaip ir laisvės“ (p. 195).

Taikomosios etikos šaką – ekologinę etiką – kaip mokslą, pagrindžiantį žmogaus atsakingo požiūrio į gamtą būtinybę, jo atsiradimo priežaidas ir teorinius šaltinius straipsnyje *Apie šiuolaikinės ekologinės etikos priešistorę* aptaria ekologinės etikos Lietuvoje pionierius Česlovas Kalenda. Autorius gilinasi į žmogaus ir gamtos sąveikos modelius, įtvirtintus įvairiose religijose ir filosofijos bei etikos sistemose. Aksiologinis, etinis žmogaus santykio su gamta aspektas buvo būdingas žmonijos kultūrai nuo pat jos egzistavimo pradžios (Č. Kalenda rekomenduoja Rusijos skaitytojams senovės Europos kultūros tyrinėtojų Marijos Gimbutienės ir jos mokinio Vinco Vyčino darbus). Straipsnio autorius teigia pritariąs Slovėnijos filosofo Boruto Ošlaj tezei, kad dorovė senovėje gimė iš žmogaus santykio su gamta, o ne su kitu žmogumi, ir pateikia savo argumentų šiai tezei pagrįsti. Iki XIX a. dorovinis žmogaus santykis su gamta nuolat silpo ir tik apie trečiąjį XIX a. dešimtmetį romantizmo ir misticismo mąstytojų (Jeano Jacques'o Rousseau, Friedricho Wilhelmo Josepho Schellingo, Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio, Ralpho Waldo Emersono, Henry Davido Thoreau, Levo Tolstojaus, Nikolajaus Fiodorovo) veikaluose ėmė atgimti dorovinio žmogaus ir gamtos santykio idėja. Tačiau straipsnio auto-

rius teigia, kad XIX a. mąstytojai mistifikavo ir romantizavo šį santykį kviesdami žmogų panteistiškai susiliesti su gamta. Toks požiūris reiškė neįmanomą grįžimą prie archajiškų dorovinio gyvenimo formų – tai ir liudijo panteistinis tokių kvietimų išėities taškas. Č. Kalenda pabrėžia, kad ekologinė etika, suprantama kaip mokslinė tiriamoji ir akademinė dėstomoji disciplina, turinti savarankišką statusą ir objektą, susiformavo tik XX a.

Leonarda Jekentaitė gražina skaitytojus prie žmogaus santykio su savimi ir kitais probleminiame straipsnyje *Ribos ir užribiai šiuolaikiniame mene* provokuojamai klausdama: kuo skiriasi niekuo nebevaržoma menininko fantazija nuo ribų nepaisančio nusikaltėlio, religinio fanatiko ar politiko tirono savivalės? Šiuolaikiniame mene išsiskiria avangardinė estetinio radikalizmo kryptis ir naujieji žanrai: instaliacija, performansas, fliuksus, konceptualizmas, kūno menas ir pan., kur meno kūrimo procesas ir jo rezultatai įsiterpia į pačią gyvenimo realybę. Homoseksualizmas, incestas, narcisizmas, sadizmas, žudymo manija, destrukcija ir savidestrukcija, nekrofilija ir kiti užribiniai dalykai, kurie anksčiau buvo laikomi nepriimtini aukštajam menui, dabar tampa jo aktualumo ir estetinės raiškos stiprumo ženklai. Autorė konstatuoja, kad postmodernusis menas atspindi šiuolaikinio žmogaus dvasinę situaciją: etinis ir religinis reliatyvizmas sudaro neribotos pasirinkimo laisvės regimybę, kuri iš tiesų veda prie pavojingų ribų, kai jau išnyksta skirtumas tarp fikcijos ir realybės.

Alvydas Jokubaitis straipsnyje *Liberalizmo ir konservatyvizmo politinių filosofijų skirtumai* teigia, kad politinių pažiūrų skirtumai sąlygoti skirtingų filosofinių premisų. Vertybių ir principų skirtumai lemia skirtingą tų pačių faktų interpretaciją. Liberalizmo ir konservatyvizmo

politinės filosofijos atspindi skirtingą žmogaus ir visuomenės supratimą. Vienu svarbiausių liberalų ir konservatorių takoskyrą brėžiančių klausimų autorius laiko skirtingą jų požiūrį į tradiciją, o kelis šimtmečius besitęsianti konservatorių kova už moralinių visuomenės tradicijų išsaugojimą ir lygia greta ar konfrontuojant besiplėtojanti liberalų kova už individo politinį ir moralinį išlaisvinimą jau irgi tapo tradicija.

Knygos sudarytojo Tomo Kačerausko pastangomis straipsnių rinkinys sudaro darnaus ir nuoseklaus teksto įspūdį. O štai Rusijos poligrafinė leidybos kultūra, atrodo, tebėra ten, kur paliko-

me ją prieš penkiolika metų: lietuvių autorių straipsnių rinkinys tikrai nėra išvaizdi knyga ir labai primena sovietmečio leidinius. Reikėtų priekaištauti leidėjams ir dėl maketuotojų atsainumo – viename puslapyje yra vieno autoriaus anotacija anglų kalba ir jau kito autoriaus straipsnio rusų kalba pradžia, ir šitaip „žaismingai“ sukomponuota visa knyga.

Baigdama noriu pakviesti ir besidominčius filosofija Lietuvos skaitytojus „atgaivinti“ rusų kalbos žinias ir paskaityti lietuvių autorių straipsnius rusiškai. Turinti senas filosofinio diskurso tradicijas rusų kalba, kaip man pasirodė, lietuvių autorių mintims suteikė naujų atspalvių.

Laimutė Jakavonytė